

ÁBRAHÁM MARIANN
VÁLASZ
SZABÓ FERENC JÁNOS
ZENETUDÓS RECENZÍÓJÁRA

Örömmel és izgalommal vettem kézbe a *MagyarZENE* című ZENETUDOMÁNYI FOLYÓIRAT LVI. évfolyamának 2. számát, amely egy évvel ezelőtt, 2018 májusában jelent meg. A 235. oldalon olvasható ugyanis **Szabó Ferenc János** zenetudós recenziója*

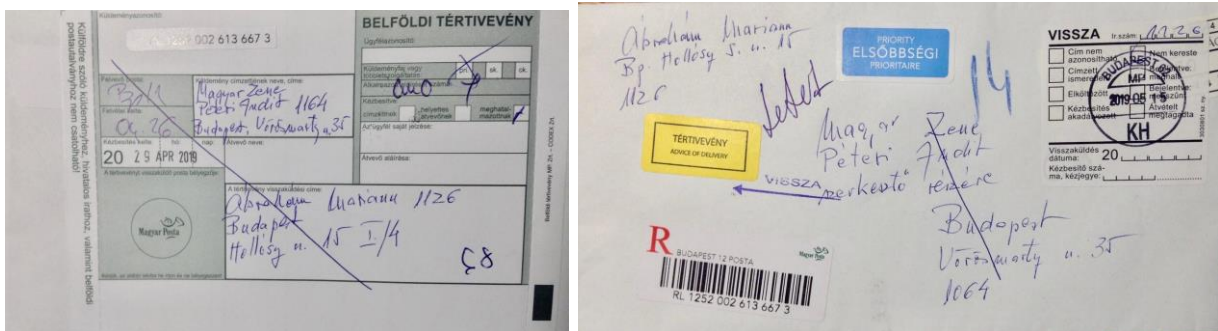
Ruth-Iris Frey-Samlowski:
Leben und Werk Margit Varrós
Lebendiger Musikunterricht im internationalen Netzwerk

című doktori disszertációjáról. A disszertációt védeése után az író, 2012-ben, Schott kiadónál publikálta is. Szabó Ferenc János recenziója a 473 oldalas könyv szép, gördülékenyen megírt méltatása. Egyetlen problémája, hogy mind a könyv, mind a recenzió meglehetősen sok tévedést tartalmaz. Úgy gondolom, néhányat ezek közül érdemes tisztázni, bár a hibák feltárása nem az én feladatom lenne. Esetünkben ugyanis zenetudományi, nyomtatott folyóiratról van szó, így feltételezhető lenne a benne foglalt adatok megbízhatósága.¹

A recenzióból mindössze néhány kisebb-nagyobb jelentőségű állításra kívánok csak reflektálni, vagyis elsősorban hibásan közölt adatokra, tényekre és azok hátterének megvilágítására, majd Frey-Samlowski könyvében kívánok néhány kiegészítést, javítást is tenni. A könyv alapos átnézése végtelen időt emésztene

¹ Szabó Ferenc János recenziójának 3. lábjegyzetében ezt olvassuk: „Ábrahám Mariann: *Varró Margit és személyének korszakalkotó jelentősége*. DLA disszertáció, LFZE, 2003. A disszertáció a Zeneakadémia honlapján a megtekinthető disszertációk között nem szerepel.” Kiegészítésként: a megtekinthető disszertációk felsorolása között nem szerepel, csak az előadó művészet, billentyűs szak felsorolása kategóriában található. Megírásának tényét, ha ez jelezve van, nem lehetne megkérdőjelezni. Mivel indokolható vajon, hogy ez az írás nincs feltöltve a *megtekinthető disszertációk* sorába?

fel, viszont a Varró témakörben – azt hiszem – kellőképpen járatosnak nevezhetem magam, így a hozzászólás, a szakmai tisztázás igénye részemről jogos, sőt – úgy gondolom – kötelező. A következőkben leírtak indoklását a Sajtó törvény **SAJTÓ-HELYREIGAZÍTÁSI JOG 12.** §-ának értelmében szerettem volna a forrás kiadványban, a *MAGYAR ZENE*-ben megjelentetni, helyreigazítani, hogy azoknak fejében, akiket ez a téma érdekel, az állításaink között lévő különbözőség a jövőben ne okozzon zavart. A Szerkesztő azonban elzárkózott ez elől, sőt, egy tértivevényes levélben címére előzetesen elküldött, és itt megjelent VÁLASZ-omat felbontatlanul visszaküldte.

Ezt követően fordultam a PARLANDO felelős szerkesztőjéhez, Zelinka Tamás úrhoz, aki megértette kérésem jogosságát és helyt adott a kérdéses információk egy kis része korrigálásának. Köszönet ezért.

Frey-Samlowski zenetudományi doktori disszertációja 2012-ben való megjelenésének aktualitását Varró születésének 130. és halálának 40 éves évfordulója adta... – szabadon idézve.

Talán inkább megírásának aktualitását. A dátum csak apró korrekciót kíván, mert így pontatlan. Varró Margit születésének időpontja: **1881. október 22**, és nem 1882. Frey-Samlowski 2011-re el is készült disszertációjával. De tisztázzuk a hónapot is, mely valójában nem triviális, ugyanis az irodalom, a lexikonok mindenütt november 22-ikét adnak meg. Varró sajátos humorával egy kapóra jött baráti levélre válaszolva maga korrigálja ezt a dátumot. Idézem:[...]„Sürgönyötök pont a születésnapomon futott be, október 22-én, Liszt születésnapján, amit Szendy, Isten nyugosztalja, igen rossz néven vett tőlem, mert neki kellett volna Liszttel egy naponszületnie[...]"²

² Válasz Máthé Miklósné születésnapjára köszöntő táviratára - 1959. X. 29. Az eredeti levél a LFZE könyvtárában, az általam leadott hagyatékban megtalálható.

Sz. F. J.

[...]Az előszóban a szerző nagyon sok kutatási hiányt sorol fel.[...]Kodállyal, Dohnányival, Leo Kestenberggel, stb. – való kapcsolata feltáratlan[...]

Kapcsolatok feltárásán az általam tudott néhány adat nem sokat segít, de egy pár apró adalékkal hozzá tud járulni a kép tisztázásához.

Varró 1937-ben meghívást kapott Prágába. Utazásáról hazaérve elragadtatásának hangot is ad. Tapasztalatairól rövid cikkben lelkesen számol be a Pester Lloyd napilap Musik rovatában (*Zenei levél Prágából*, 1937. IV. 17.). Idézek belőle: a/ [...] „*hogy e társaság³ vezető eszméi és közhasznú törekvései ne csak papíron maradjanak fenn, arról már gondoskodik a társaság spiritus rektora is, egy férfi, aki 1920 és 1932 között az egész németországi zenei nevelés reformjának vezetőjeként szerzett tudását, szervező képességét és gazdag tapasztalatát – a szervezet felvirágoztatása érdekében – igaz lelkesedéssel állítja a társaság szolgálatába.*”Majd tovább: [...], „*A fogadó szobában Kestenberg professzor⁴, a társaság spiritus rektora egy Japánból érkezett küldeményből, iskolai használatra szánt kották tömegéből válogat[...]*”

b/ Az USA-ban vagyunk:⁵ Varró meghívást kapott a Cummington School (Massachusetts állam) nyári programjába (1939. VI-VIII.), ahol diákok, tanárok számára mesterkurzust tart, kamara koncertet ad (VII/2), és előad. A szórólap megemlíti, hogy „*Bartók Béla, Roger Ducasse, Leo Kestenberg, Tobias Matthay és sokan mások ajánló levelével érkezett*” Eszerint útja sikere érdekében ajánló levelet kért Leo Kestenbergtől is.

Sz. F. J.

[...] vajon Varró tanulhatott-e Bécsben zongorázni?[...] veti fel Frey-Samlowski.

Nem találtam utalást arra, hogy Varró Bécsben tanult volna. Grazban és Budapesten tanult. Lehetséges, hogy Bécsben „*magasabb volt a képzés*”, mint Budapesten. De itt abban az időben a Liszt tanítványok oktattak, az sem lehetett másodrendű.

³ Zenei Nevelési Társaság

⁴ Leo Kestenberg a Zenei Nevelési Társaság elnöke volt

⁵ Tájékoztatóként: Varró 1938. október 6-án érkezett az USA-ba.

Sz. F. J.

[...] Frey-Samlowski [...] úttörőnek számít a téren, hogy a gyermekek izomzatához alkalmazkodva klavikordot is használt a zongoraoktatásban [...] ⁶

A recenzens állítása nem korrekt. Pontos forrásból tudom, hogy rendszeresen nem használta, csak kölcsön hangszere volt, melyen kipróbálta. A zongorahang megszólaltatásának az adott zenei kifejezés céljából számtalan változata lehet, de a hang létrehozása, semmiképpen sem izomerő kérdése, mert ez néhány dekagrammban mérhető. A klavikordon az „előadási finomságokat”, az éneklő hangot lehet megkeresni, megfigyelni és gyakorolni. Frey-Samlowski használta a klavikordot – „néhanapján,”– de valószínűsíthető, hogy a fent említett célból tette. Kipróbálta, de mint megtudtam, rövidesen mellőzte azt.

Sz. F. J.

[...] a szerző nagyon sok kutatási hiányt sorol fel: Varró Margit életrajza, különösen a korai évek ismeretlenek [...]

Azokat az információkat, melyeknek közlését Varró fiatal koráról lényegesnek tartotta, kazettára mondta. Utolsó tanítványainak egyike, Dr. David Solzman a kazetta szövegét legépelte és faxon(!) elküldte nekem. Disszertációmban (védése: 2002), melyet később a Globe Edit Kiadó (Németország Saarbrücken) *Varró Margit és személyének korszakalkotó jelentősége. A zenei hallás és pszichológia szerepe a zenetanári munkában* cím alatt megjelentetett (2017-ben) Varró beszámolója fiatal koráról olvasható.

Varró valóban küldött kazettákat, de nem nekem, hanem barátainak, többek között *Máthé Miklósnénak* is. Az ezen hallható angol nyelvű szövegfordítása megjelent 1980-ban a *Varró Margit: Tanulmányok, előadások, visszaemlékezések* című kiadványban. A kis könyv szerkesztője Veszprémi Lili és Máthé Miklósné volt. Itt olvasható Varró magnókazettára mondott beszámolója.⁷

⁶ A klavikord használatának lehetőségére Gát József zongoraművész, a Zeneakadémia professzora a metodika órákon is felhívta a figyelmet. A hangszer használata azonban Magyarországon sem terjedt el.

⁷ *Visszaemlékezések és üzenetek.* Ford.: dr. Zádor Anna, 106-114 o. E könyvek és a magnókazetta az LFZE könyvtárában megtalálható.

Megismerkedésünk alkalmával én is kaptam Solzmantól (aki a geológia professzora volt!) egy kazettát, de ezen *Charmes* címmel az ő *saját zongorajátéka hallható*. Varró iránti szeretetből és tiszteletből azokból a Bartók művekből állította össze, melyeket nála tanult.

Sz. F. J.

[...] *Zenatudományi disszertációja 14 évnyi kutatás eredménye, [...]*

Véleményem szerint ez természetes. Talán érdemes megemlíteni, hogy az én „kutatómunkám” az -50-60-as évekre nyúlik vissza, Máthé Miklósné zongora módszertan óráira, ahol Varró személye iránt – miután munkatársa volt – sikerült úgy felkeltenie érdeklődésemet, hogy ez valójában a mai napig tart, és Varró életművét illetően csodálattal tölt el. Már ezekben az években célommá vált Varró személyének mélyebb megismerése.

Cikkeinek összegyűjtésében annakidején óriási segítségemre volt még, hogy ez időben a rektori titkárságon dolgozó Balassa Mariann, a Weiner tanítványok adományából létrejött Weiner Alapítvány tagjainak lakcímjegyzékét rendelkezésemre bocsájtotta. A világ legkülönbözőbb tájaira szétszóródott magyar muzikusokkal ily módon levélben felvehettem a kapcsolatot és kérésemre – fáradtsággal nem törődve – a könyvtárakban fellelhető cikkeket elküldték nekem. Levelezéseinket gondosan őrzöm! Utólag is köszönet Mariannak ezért a felbecsülhetetlen segítő gesztusért.

Szabó Ferenc János recenziójában egy bekezdés kiegészítésre szorul.

Sz.F.J.

[...] *Értékes adalék a Weiner-Varró kapcsolathoz az az adat, amely szerint Varró, Erika Morini 1941. januári chicagói koncertje alkalmával koncertismertetőt írt Weiner II. (fisz-moll) hegedű-zongora szonátájáról [...]*

A közölt adatot kiegészítendő: a szonátát Varró 1940. december 19.-én a Town-Hall Program keretén belül Erika Morinivel Chicagóban elő is adta. Vajon ki lehetett Morini zongorista partnere 1941 januárjában?

A következő bekezdés szintén alapos korrekcióra szorul.

Sz. F. J.

[...] Itt kell kitérnünk egy sajnálatos forrás-kettéágazásra. Frey–Samlowski 2011-ben védte meg disszertációját, mely már a rákövetkező évben meg is jelent. (Én egyáltalán nem tudtam ebbéli tevékenységéről és könyvéről sem!) Nyilvánvaló, hogy nem ismerte Ábrahám Mariann nyolc évvel korábban szintén Varró Margitról írt értekezését, ugyanis a Varró életmű ismertté tétele iránt mélyen elkötelezett Ábrahám disszertációja ekkor még csak magyar nyelven (??) a Zeneakadémia Könyvtárában volt hozzáférhető, s csak 2017-ben jelent meg nyomtatásban. (De szintén magyar nyelven, mert ez a kiadvány az eredeti disszertáció szószerinti kópiája.) Így válik érthetővé, hogy Frey Samlowski nem ismerhette azt az 1975-ben magnókazettára rögzített hangfelvételt sem, melyen az idős Varró Margit beszél életéről [...] ⁸

Kiemelve az idézett szövegből:

[...]Nyilvánvaló, hogy [Frey-Samlowski] nem ismerte Ábrahám Mariann 8 évvel korábban, szintén Varró Margitról írt értekezését [...]

Bizonyos, hogy azt nem ismerte, de ismerte az 1991-ben megjelent fent említett, közel 600 oldalas könyvemet, mert én ajándékoztam Őt meg ezzel.

Mindemellett különös, sőt sértő, hogy e könyv címének hibás közlése és az ebből következő téves besorolása – melyet félreérthetőség miatt nem kívánok részletezni – sem Frey-Samlowskinak, sem Szabó Ferenc Jánosnak nem tűnt fel!

a/ Két világrész tanára. Varró Margit, **b/**Két világrész tanára Varró Margit, vagyis az **a/** változatot V. M. írta, a **b/** változat V. M.-ről szól. Óriási különbség.

Sz. F. J.

[...] Figyelemre méltó és egyben sajnálatos, hogy Ábrahám és Frey-Samlowski nem igazán reflektáltak egymás munkájára [...]

⁸ Két dolog keveredik és mosódik össze ismét. Dr. David Solzman hosszas könyörgésemre az életrajzi kazetta tartalmát (vagy csak részletét, ki tudja?) legépelte és 2002. VIII. 23-án faxon küldte el nekem. E levél magyarra fordítása után az utolsó pillanatban mindkét nyelven – magyarul kissé rövidítve – el tudtam helyezni ezeket az adatokat is disszertációmiban.

Itt kell megosztanom az olvasóval Frey-Samlowskival való kapcsolatom létrejöttét és további alakulását. 1998-ban találkoztunk először a Gödöllőn megrendezett Nemzetközi Varró Szimpóziumon,⁹ ahol körülbelül 500 résztvevő egyike volt ő is. Hatalmas érdeklődés mellett zajlott ez a rendezvény, a magyar előadók mellett rendkívül sok külföldi tanár, professzor, előadóművész, zeneszerző adott elő Varróról is. Ő, mint az előadások hallgatója, nem közölte velem, hogy jelenlétének célja anyaggyűjtés, vagy csak pusztán érdeklődés. Nyilvánvalóan anyaggyűjtésre használta az elhangzottakat. Ezzel semmi gond, ez az ő személyes ügye volt. A későbbi évek során viszont három alkalommal keresett meg engem. Ekkor a budapesti Korona Hotelben laktak férjével együtt. Meghívását elfogadtam, ott találkoztunk. Sok-sok kérdése volt, de akkor sem esett szó arról, hogy könyv írására készül. Az én kiadványom, a *Két világrész tanára Varró Margit* ekkor már több mint 10 éve megjelent (1991-ben).

Frey-Samlowski disszertációjának lapozgatása is egyértelműsíti, hogy a könyvet munkájában fel is használta, ami például a 6., 8. és 9. lábjegyzetekben, a 265., 278-279. oldalon lévő ábrákon, és még számtalan más helyen is nyomon követhető. Könyvében a *Leben und Werk Margit Varrós*-ban jó néhány fotót is felhasznál, de az említettek forrására enyhén szólva elfelejt hivatkozni! A recenzió írójának feladata lett volna az efféle korrekciók elvégzése. Én sem törődnék „ilyen apróságokkal”, ha a személyes érintettségem, és két-három évtizeden át tartó munkám nem kapna ettől negatív felhangot.

Előszavában Frey-Samlowski többek között közli, hogy könyvemben néhány cikk ugyan olvasható eredeti nyelven, de többségük csak magyarul. A valóság ezzel szemben az, hogy Varró *minden akkoriban fellelhető cikke*, megközelítően 250 oldalnyi, szám szerint több mint 30 különböző fontosságú és nagyságrendű német, angol, francia, olasz nyelvű írás, 19 oldal kézírás, mely 10 év pedagógiai megfigyeléseinek eredeti, német nyelvű fennmaradt hagyatéka, amelyet Varró egész életében *munkássága alapkövének tekintett*¹⁰, a *Két világrész tanárában*

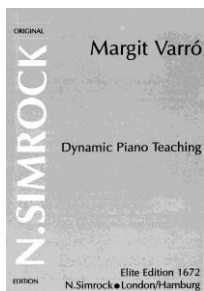
⁹ A Szimpózium rendezője a ZETA nevében: Ábrahám Mariann, Laczó Zoltán, valamint az adminisztrációs munka oroszánrészét vállaló és elvégző Ferenczi Anna tanárnő, a gödöllői F. Chopin Zeneiskola akkori igazgatónöje volt.

¹⁰ Frey-Samlowski könyvében azt közli, hogy „Varró ezeket a naplófeljegyzéseket írógéppel le is írta. Miért tette volna? Németül jegyzetelt, ezek esszenciáját, tartalmát német nyelvű könyvében jelentette meg. A fordítás, ami a *Két világrész tanárában* minden lap után olvasható, az én munkám. A német eredeti kézírás korrekt megfejtése, bár szisztematikus, növendékeinek felkészültsége által vezetett és áttekinthetően rendezett, következetessége lenyűgöző - nem volt egészen triviális feladat.

eredeti nyelven is olvasható. Természetesen minden írás –a magyarul publikált kisebb nagyobb cikkek mellett az idegen nyelvűek magyarra fordítása, magyarul is. Jövőbe mutató remek kis könyvecskéjét a *Designs to Music-ot* (*Rajzok zenéhez*) 11 oldal illusztrációval együtt teljes egészében közöltem mindkét nyelven. A *Két világrész tanára Varró Margit* című könyvemben jelent meg először a *Dynamic Piano Teaching* (*Dinamikus zongoratanítás*)¹¹ írógéppel írott kézírata is (nyomtatásban a 467-533. oldalig.) az eredeti angol nyelven, de természetesen magyarul is.

Itt ismét tisztázni érdemes valamit. Frey - Samlowski könyvének 1054. lábjegyzetében utal arra, hogy *Varró kiadója, Simrock, megjelentette a Dynamic Piano Teaching című Varró könyvecskét.*

Ez így igaz, de a valós történet nem volt ilyen elegánsan egyszerű. Mint a lábjegyzetben olvasható, Varró ezt az írását az USA-ban éveken keresztül szerette volna publikálni, de sajnos ez nem járt sikerrel. Én – volt barátjától – az Izraelben élő Vincze Ilona tanárnőtől kaptam meg a kéziratot, gondosan postázva¹². Varró a kézirat további gondozását ugyanis rá bízta. A kéziratot lefordítottam, és mint ismeretes, Varró akarátát teljesítve a *Két világrész tanára*-ban meg is jelent.

1996-ban a Simrock kiadó képviselőjében egyik munkatársuk ide is utazott hozzám Londonból, és a már publikált könyvemről elkérte a nyomtatott szöveg filmanyagát¹³. Gyanútlanul odaadtam. A kéziratot azóta sem kaptam vissza, ami azért is felháborító, mert megcsonkította a könyv nyomdakész nyersanyagát és ezáltal kérdésessé válik, hogy ez a könyv

¹¹ Idézet Varró leveléből: [...] „Az én könyvem angolra fordítása és publikálása (*Der lebendige Klavierunterricht*) a kiadóm, (Simrock) fősvényisége miatt elmaradt. Az újabb itteni viszonyokhoz szabott és erősen humanisztikus angol munkámat (*Dynamic Piano Teaching*-ről van szó) 62-ben megszakítottam és csak tanítványok nógatására vettem fel -66-ban a munkát. Most a teljes kézirat – két fejezetet kivéve – két kiadónál van, (megint egy tanítvány kezdeményezésére), de alig hiszem, hogy van kilátás publikálásra [...] mert nem tanítok valami nagy iskolán, ahol kötelező tankönyv lehetne... Well, majd meglátjuk – már nincs időm sietni – és ambíció sem fűt már, de azért sajnálnám, ha nem kerülne napvilágra [...]” 1966. XII. 2, levél M. M.-nének. Az eredeti levél a LFZE könyvtárban, az általam leadott hagyatékban megtalálható.

¹² Vincze Ilona tanárnővel való levelezésünket őrzöm.

¹³ A londoni Simrock kiadóval folytatott ezzel kapcsolatos levelezésem is teljes egészében birtokomban van.

kiadható-e egyáltalán még valaha.

Az anomáliák sorát lehetne folytatni, de nem teszem.

Frey-Samlowski és az én könyvem alap koncepciója és célja teljesen különbözik egymástól. A téma felépítésében más-más úton indultunk el.

Frey - Samlowski célja a létező valamennyi adat feltárása, összegyűjtése volt. Rendkívül fontos és hasznos hiánypótló munkát végzett. Könyve, a *Leben und Werk Margit Varrós* a Varró körül élő, életében ugyan szerepet nem játszó, csak közszereplő figurák tömegét is felsorolja, a legkülönbözőbb összefüggésekben, táblázatokba rendezve. Ő előszeretettel használja mindennek táblázatba való besorolását, időnként úgy hat, mintha telefonkönyvet lapozgatnánk. Miután az egész könyv átolvasása óriási, de számomra felesleges munkatömeget adott volna, nem akartam tovább keresni „szalmakazalban a tűt”, a pontatlan, vagy hiányos adatokat. Céлом ezzel a Szabó Ferenc János recenziójára adott válasszal csak a figyelem felhívása arra nézve, ami engem sérelmesen érint, valamint arra, hogy a két kiadványában található adatok sajnos gyakran eltérnek egymástól!

Én egy zseniális, sokoldalú muzsikusi eszmevilágának, zenei hitvallásának megismerésére, bemutatására törekedtem. A *Két világrész tanára Varró Margit* című munkámban céлом volt, hogy Varró minden idegen nyelven publikált és általam elérhető írását a Budapesten tanuló, de magyarul nem tudó diákok is olvashassák majd, Varró gondolkodásmódjának elképesztő alaposágát, problémamegoldó képességének türelmes, de hajthatatlan kíváncsiságtól vezérelt módszereit, és máig kiható igazság tartalmát megismerhessék (például a *tanári naplójeljegyzésekben*), ezzel példát mutatva a dolgok professzionális megközelítésének, feldolgozásának.

Ki tudta azt akkor rajtam kívül – mondhatnám nagyképpen, de egyben büszkén – hogy a *tanári naplójeljegyzéseket* én vettem először kézbe a Chicagói Egyetem Joseph Regenstein Könyvtárában elhelyezett hagyaték egyik porosodó dobozában lévő, leragasztott (!) sárguló borítékból, melyre mindössze annyi volt ráírva: „CSAK JÓ KEZEKBE.” Így, nagybetűvel. Viccként: ez a DNS-e Varró egész életművének. Ilyen megrendítő pillanatot élhet át a kutató régész, ha a múlt kincsére talál rá!

Én a Varró életében szerepet játszó és még *élő személyekkel* igyekeztem felvenni a kapcsolatot (az utolsó pillanatban), információjuk kapcsán megérezni

és megéreztetni a közeget, amelyben élt, és lehetőleg első kézből a még élő emlékeket összegyűjteni, kontextusba helyezni. Így találtam rá Chicagóban az Institute of Design Intézet volt dékánjára, *Natan Lerner* festőművészre, aki ebben a pozícióban *Moholy Nagy Lászlónak*, a Bauhaus megálmodójának barátja és utóda volt, a világhírű *Kepes György* festő és képzőművészre, Varró kollégájára, aki ekkor már Cambridge-ben élt, néhány tanítványára: *Elfrieda Hiebertre* (zenepedagógus, Harvard Egyetem, Cambridge), *Robert Kostkara* (festőművész, Chicago), Dr. *David Solzmanra* (Roosevelt University, Chicago), baráti köréből *Yehudi Menuhinra* (Gstaad), *Starker Jánosra* (Bloomington), *Vincze Ilonára* (Herzlya, Izrael, Tel-Aviv körzet), *Stephen Deutch* szobrászra (Chicago), budapesti barátaira: *Máthé Miklósnéra*, *Dr. Zádor Annára*, tanítványaira: *Dános Lilire*, *Rév Líviára* és természetesen unokájára *Varró Gabriellára* (Franciaország). Az USA-ban járva kevésbé jelentős nevekre, akiktől új adatokat nem kaptam, már nem emlékszem.

Robert Kostka festőművész visszaemlékezése viszont élményszerű. Olvasható magyarul a: *Két világrész tanára...* 126., angolul az 536. oldalán. Frey-Samlowski könyvének 230. oldalán a Varróról készült fotó is R. Kostka felvétele. Tőle kaptam, emlékként, 1989-ben.

Frey-Samlowski és saját kiadványom összehasonlításával nem szeretném alábecsülni azt a hatalmas munkát, mellyel minden fellelhető adatot felkutatott, összegyűjtött, megítélésem szerint statisztikai céllal egyenrangúan fontosként elérhetővé tett. Valóban közkinccsé. Hogy munkáját előttem titokban tartotta, később már nem keresett fel, az nem az én hibám. A fent említettek után a továbbiakban már semmi kapcsolatunk nem volt.

Sz. F. J.

[...]Figyelemre méltó és sajnálatos, hogy Frey-Samlowski és Ábrahám nem igazán reflektáltak egymás munkáira[...]

A közölt tények ismeretében úgy ítélem meg, hogy bármennyire is „figyelemre méltó és sajnálatos” válaszolni erre az előzmények ismeretében szükségtelen, és magyarázatra sem szorul. Viszont egy német névelő helyes használatát meg lehetett volna figyelni, különösen azért, mert Varró könyvének címlapján olvasható: DER lebendige..., és nem **DAS** lebendige... Az Interneten a hiba már javított, nem látható, de

sajnos a papír alapú nyomtatott folyóiratban erre nincs lehetőség!

[*Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság](#) honlapján a *Magyar Zene* folyóirat címnél fellelhető a *Magyar Zene* 2018/2. számában Szabó Ferenc János írása.